

OCENA KONSERWATORSKA STANU ZACHOWANIA
ZALECENIA I PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DREWNIANEJ WIEŻY, DACHU, STOLARKI OKIENNEJ I TYNKÓW WNĘTRZA
KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO
P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP
W OKARTOWIE
/NR. REJ. A-2759/

OPRACOWANIE:
MAŁGORZATA ANDRON
dypl. konserwator dzieł sztuki

BIAŁYSTOK, SIERPIEŃ 2023

SPIS TREŚCI

1. Opis i historia kościoła
2. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń
 - drewnianej wieży kościoła
 - poszycia dachu kościoła
 - stolarki okiennej
 - tynków wnętrza i in elementów wnętrza
3. Programy i zalecenia konserwatorskie
4. Zdjęcia

HISTORIA I OPIS KOŚCIOŁA

Pierwsze wzmianki o powstaniu kościoła pochodzą z około 1500 roku, z okresu panowania na tych ziemiach zakonu krzyżackiego. Świątynia wzniesiona przez Krzyżaków była pod wezwaniem Świętego Bartłomieja i stała na miejscu zniszczonego wcześniej przez Litwinów zamku krzyżackiego. Po 1530 roku, w wyniku sekularyzacji Prus, obiekt przeszedł w ręce ewangelików. W 1799 roku na starych fundamentach wzniesiono nowy budynek z kamienia polnego. Budowla miała trzy nawy o jednakowej wysokości, pokryte płaskim drewnianym stropem. W wyniku działań wojennych podczas I wojny światowej uległa silnemu zniszczeniu. Dzisiejszy jej wygląd to efekt odbudowy zakończonej w 1923 roku, o czym świadczą źródła pisane i data umieszczona nad wejściem do świątyni.

Obecnie jest to budynek murowany z cegły na rzucie prostokąta, bez wydzielonego prezbiterium. Dolna część wieży jest usytuowana w obrębie murów, górna – drewniana, nadbudowana i oszalowana deskami, w zwieńczeniu umieszczona jest mała wieżyczka. Korpus kościoła przykrywa dwuspadowy dach z przypustnicami, kryty dachówką holenderką, natomiast wieża jest pokryta gontem.

Układ wnętrza uległ częściowej zmianie. Budowla zachowała układ trójnawowy, jednak nawę środkową podwyższono na skutek wprowadzenia stropu kolebkowego. Strop nawy głównej i empor wspartych na drewnianych słupach podzielony jest profilowanymi listwami na prostokątne płyciny, które ozdobione są bogatą dekoracją malarską o formie roślinno-geometrycznej z wkomponowanymi elementami symbolicznymi.

Kościół wzniesiono na fundamencie z kamieni polnych łączonych zaprawą wapienną. Elewacje otynkowane gładko tynkiem wapienno-piaskowym, malowane. Niski cokół z ciosów kamiennych.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP

STAN ZACHOWANIA WIEŻA

Drewniana nastawa wieży o konstrukcji szkieletowej, oszalowana pionowo na styk zolistwowaniem, na rzucie prostokąta, w górnej części przechodząca w kwadrat. Wieża nakryta dwuczęściowym hełmem o czteropółcaciowej podstawie (w profilu esowatej) o ściętych narożach przechodzącej w ośmioboczną wieżyczkę nakrytą ośmiosпадową kopułką zwieńczoną metalowym krzyżem z motywem gwiazdy betlejemskiej. W górnej części ścian wieży po dwa prostokątne otwory okienne wypełnione drewnianymi żaluzjami. Hełm i boczne daszki wieży przekryte gontem. Na początku lat 80-tych XX w przeprowadzono remont wieży wymieniając oszalowanie i gont. Obecnie stan konstrukcji i oszalowania jest dobry. Szalunek wymaga drobnych napraw olistwowania oraz impregnacji. Poszycie z gontu pokryte jest miejscowo grubą warstwą porostów, mchów i zielenic. Gonty wymagają częściowej wymiany z powodu postępującej korozji i rozszczepiania się.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. WIEŻA KOŚCIOŁA, GONTY BOCZNYCH DASZKÓW

DACH KORPUSU GŁÓWNEGO

Wysoki, dwuspadowy dach z przypustnicami na więźbie stolcowo-wieszarowej z kleszczami przekryty jest dachówką holenderką. W połaci północnej dwie lukarny przykryte płaskimi daszkami.

Na początku lat 80-tych XX w przeprowadzono remont dachu przekładając m.in. dachówkę – starą dachówkę przed ponownym montażem oczyszczano z porostów i brudu stalowymi szczotkami co prawdopodobnie spowodowało powierzchniowe uszkodzenie czerepu, osłabiając tym samym własności wytrzymałościowe ceramiki. Wskazana jest zatem wymiana poszycia dachowego.

Obecnie dachówki połaci północnej pokryte są mchem i porostami.

Oględziny dachu prowadzono z zewnątrz obiektu i stwierdzono niepokojące, silniejsze niż na połaci południowej załamanie na linii dostawienia przypustnic oraz widoczne przemieszczania dachówek połaci północnej. Ze względu na niemożność dotarcia do tej części dachu od wewnątrz i oględzin więźby w obszarze przypustnic zaleca się wykonanie ekspertyzy mykologiczno konstrukcyjnej więźby dachowej przed wymianą dachówki.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. DACH , POŁAĆ PÓŁNOCNA

STOLARKA OKIENNA

Stolarka okienna wtórna, wymieniona prawdopodobnie podczas remontu w latach 80-tych. Obecne okna są o konstrukcji krosnowej, dwudzielne, trój i dwupoziomowe, wielokwaterowe. W oknach sześciokwaterowych otwierane tylko dwie kwatery – jedna w dolnym poziomie, jedna w górnym, półokrągłym. Kwatery dzielone szprosami. Okna są miejscowo rozeschnięte, liczne ubytki kitu szklarskiego i złuszczenie powłoki ochronnej.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. OKNO SZEŚCIOKWATEROWE

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. OKNO - DETAL

TYNKI WNĘTRZA KOŚCIOŁA

Tynki wnętrza znajdują się dość dobrym stanie jednak stwierdza się liczne pęknięcia nadproży, miejscowe złuszczenie farby i zabrudzenia

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. TYNKI WNEŹRZA

WNĘTRZE - SŁUP, STROP EMPORY

Oględziny wnętrza kościoła wykazały destrukcję podstawy słupa wspierającego empore południową. Destrukcja wskazuje, że dolna, przypodłogowa część słupa zaatakowana jest przez grzyba domowego powodującego zgniliznę brunatną prowadzącą w szybkim czasie do całkowitej utraty wytrzymałości mechanicznej drewna

Grzyb domowy występuje prawie wyłącznie w budynkach, rzadko w składach drewna, częściej w kopalniach. Atakuje drewno zarówno rodzajów iglastych, jak i liściastych. W budynkach występuje w stropach drewnianych, w elementach podłogowych, na futrynach, boazeriach i więźbie dachowej. Wywołuje szybki i intensywny rozkład drewna o typie zgnilizny brunatnej. Na powierzchni powstają spękania, zarówno w kierunku poprzecznym jak i podłużnym. Spękania szybko pogłębiają się i dzielą zniszczone drewno na pryzmatyczne klocki. Porażone drewno staje się lekkie i kruche. Grzyb ten ma małe wymagania co do wilgotności drewna, gdyż może ją sobie wytwarzać w dużych ilościach. Rozwój grzybni może odbywać się w ciemności. Zaliczany jest do pierwszej grupy grzybów budowlanych – najbardziej szkodliwych, powodujących silny i szybki rozkład drewna.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. SŁUP EMPORY POŁUDNIOWEJ

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. SŁUP EMPORY POŁUDNIOWEJ- KOROZJA BIOLOGICZNA

Na stropie empory północnej stwierdza się miejscowe przebarwienia polichromii i złuszczenie się powłoki malarskiej co może być wynikiem zamakania, a tym samym nieszczelności dachu.

OKARTOWO, KOŚCIÓŁ P.W. NIEPOKALANEGO SERCA NMP. POLICHROMIA STROPU EMPORY PÓŁNOCNEJ. CIEMNE ZAPLAMIENTA I ZŁUSZCZANIE SIĘ WARSTWY MALARSKIEJ

WYTYCZNE I ZALECENIA KONSERWATORSKIE

WIEŻA KOŚCIOŁA

Gonty dachowe oczyścić od strony zewnętrznej z zielenic, porostów i mchów myjką ciśnieniową i zaimpregnować. Można w tym celu zastosować Altaxin w odpowiedniej kolorystyce. Uszkodzone (również w trakcie robót remontowych) gonty uzupełnić nowymi, najlepiej łupanymi z drewna modrzewiowego lub jodłowego. Od strony wewnętrznej (poddasza) gonty zaimpregnować Hylstopem. W trakcie czyszczenia drewna wodą pod ciśnieniem, zabezpieczyć elementy stropu na poddaszu wieży oraz szalunek przed zamoczeniem np. folią.

- **Altaxin** (firmy Altax) – środek zabezpieczająco-dekoracyjny, odporny na czynniki zewnętrzne. Stosowany na zewnętrzne powierzchnie elementów drewnianych, deski oszalowania, podwaliny, chroniący przed wymywaniem zasadniczych środków impregnacyjnych. Produkowany w różnych zabarwieniach, może być stosowany do nadania nowo wbudowanym elementom barwy drewna odpowiedniej dla pozostałych, starych elementów.

- **Hylotox** plus (firmy Altax) – preparat o działaniu owadobójczym i zabezpieczającym. Może być zastosowany do wszystkich elementów porażonych przez owady. Preparat nanosić metodą 3-krotnego smarowania. W elementach w których występuje aktywne żerowanie larw, zaleca się zastosować metodę iniekcji i wprowadzać preparat odpowiednimi iniektorami (w ostateczności szklanymi lejkami) w otwory wylotowe lub nawiercone otwory o średnicy 4mm. Wskaźnik zużycia wynosi: w przypadku zwalczania owadów - 0,3l/m², a w przypadku zabezpieczenia ok. 0,15 - 0,2l/m². Preparat nie posiada aprobaty ITB.

Oszalowanie oczyścić (przedmuchać sprężonym powietrzem). Uszkodzone listwy wymienić na nowe, uprzednio impregnowane. Całość oszalowania impregnować Altaxinem. Podobnie postąpić z gzymsami podokapowymi – oczyścić, przetrzeć papierem ściernym, impregnować. Impregnację powtarzać co 8 lat

Do impregnacji stosować można zamiennie preparat firmy **Remmers Adolit Holzwurmfrei** (art. nr 2213), wodny środek oparty na związkach boru do zwalczania insektów, przeciwdziałający ponownym atakom oraz rozwojowi grzybów. Aplikować poprzez smarowanie pędzlem, opryskiwanie, iniekcję grawitacyjną lub ciśnieniową. Po okresie karencji można go malować.

DACH KORPUSU GŁÓWNEGO KOŚCIOŁA

Wykonać ekspertyzę mykologiczno konstrukcyjną więźby dachowej.
Zastosować się do zaleceń wynikających z ekspertyzy.

Po wykonaniu prac remontowych więźby wynikających z zaleceń ekspertyzy mykologiczno konstrukcyjnej, istniejące dachówki wymienić na nowe – dachówka holenderka w kolorze czerwonym.

Wiatrownice oczyścić z łuszczącej się farby, impregnować (Altaxin, Adolit Holtzwurmfrei) i malować zgodnie z dyspozycją kolorystyczną

STOLARKA OKIENNA I DRZWIOWA

Istniejącą stolarkę okienną poddać renowacji lub wymienić na nową, drewnianą, wykonaną na wzór istniejącej. Dopuszcza się wykonanie nowych okien szklonych pakietem termoizolacyjnym pod warunkiem zachowania gabarytów ram i podziałów identycznych jak stolarki istniejącej z systemem wentylującym i drewnianymi szprosami klejonymi na szybę.

Stolarka drzwiowa jest w stanie zadowalającym i wymaga drobnych napraw stolarskich oraz oczyszczenia i położenia nowej powłoki ochronnej

WNĘTRZE KOŚCIOŁA – SŁUPY, POLICHROMIE

Zdemontować ławki i drewniany podest pod ławkami pod południową emporą w obszarze porażonego słupa. Ławki i deski podestu w bezpośrednim sąsiedztwie porażonego słupa poddać oględzinom pod kątem ew. porażenia biologicznego i zdezynfekować profilaktycznie poprzez opryskiwanie lub smarowanie środkiem grzybo- i owadobójczym np. Boramon C30, Hylotox Q, Antox B.

Emporę podstemplować. Wyciąć dolną część słupa (ok. 50 cm) oraz usunąć podstawę słupa. Porażone drewno zutylizować. Zachowaną, dolną część słupa zdezynfekować jak wyżej. Usunięte elementy i fragment słupa zastąpić nowymi, wykonanymi z drewna dębowego, zabezpieczone preparatem **TYTAN** lub **FOBOS M4** metodą dwukrotnego oprysku. Drewno powinno być wysezonowane o wilgotności nie większej niż 15% z możliwie najmniejszą częścią bielastą

Jeśli ekspertyza mykologiczna nie wykaże porażenia biologicznego desek stropu empory północnej należy tymczasowo skonsolidować łuszczącą się polichromię stropu 3-5% roztworem Primalu lub polialkoholu winylu metodą oprysku. W przypadku stwierdzenia porażenia biologicznego konieczna będzie dezynfekcja desek stropu.

WNĘTRZE KOŚCIOŁA – ŚCIANY TYNKOWANE

Ściany oczyścić z łuszczącej się farby, pęknięcia tynku poszerzyć, odpylić i uzupełniać mineralną masą szpachlową zgodnie z instrukcją. Po związaniu szlifować drobnym papierem ściernym. Malować farbą krzemianową w kolorze starej bieli np. Keim Optil.

Prace na elewacji powinna wykonywać wykwalifikowana firma budowlano konserwatorska z udokumentowanym doświadczeniem pracy na obiektach architektonicznych objętych wpisem do rejestru zabytków, kierownikiem prac powinna być osoba dysponująca odpowiednimi uprawnieniami do pracy przy zabytkach nieruchomych (zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków).

W trakcie wykonywania zabiegów dezynsekcyjnych i impregnacyjnych należy przestrzegać przepisów BHP zawarte w ulotkach informacyjnych producenta, załączonych na opakowaniach. Roboty odgrzybieniu należy wykonywać, przy zachowaniu odpowiednich przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy przy robotach impregnacyjnych i odgrzybieniu (Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 6 lutego 2003r – Dz. U. Nr 47 poz. 401), a w szczególności:

- stosować sprzęt ochrony osobistej (okulary, rękawice, fartuchy),
- pracę wykonywać w warunkach przewiewu,
- w czasie pracy nie spożywać posiłków, nie palić tytoniu, nie dotykać rękami twarzy, oczu itp.,
- opróżnionych opakowań po preparacie nie używać do innych celów,
- po zakończeniu pracy umyć ręce i twarz w ciepłej wodzie,
- odzież ochronną i sprzęt przechowywać w wydzielonym pomieszczeniu, nie dopuszczać do skażenia gruntu, wody itp.